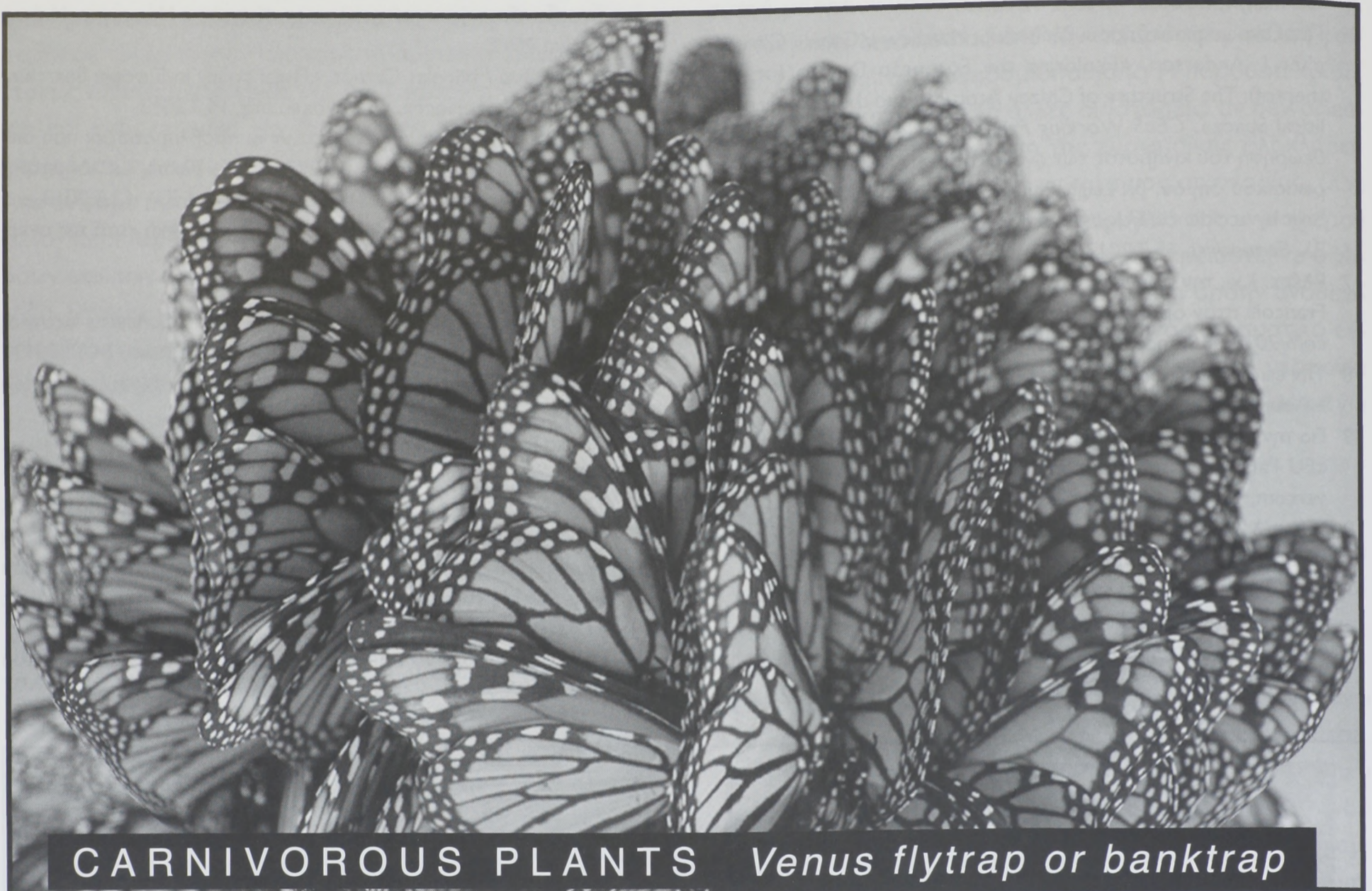

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΜΝΗΜΟΝΙΟ¹

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΤΑΘΑΚΗΣ

CARNIVOROUS PLANTS *Venus flytrap or banktrap***Η ευρωπαϊκή πολιτική: bail in, bail out**

Η ελληνική κρίση ξεκίνησε με την αναστολή της αναχρηματοδότησης του δημόσιου χρέους από τις αγορές, στα τέλη του 2009. Αυτό έδωσε τέλος στην πρώτη βραχύβια φάση της ευρωπαϊκής πολιτικής της διαχείρισης της κρίσης, την περίοδο του bail in.

Αυτή διήρκησε από τα τέλη του 2008 μέχρι την έναρξη του ελληνικού μνημονίου, την άνοιξη του 2010. Τότε, η Ευρωπαϊκή Ένωση αποφάσισε δύο πράγματα. Πρώτον, ότι θα υπάρξει ευρωπαϊκή ενίσχυση του τραπεζικού συστήματος, και για τον λόγο αυτό, δόθηκαν το 2009 ενισχύσεις στις τράπεζες. Στην περίπτωση της Ελλάδας, αυτές έφθασαν τα 28 δις ευρώ. Δεύτερον, ότι κάθε χώρα είναι υπεύθυνη, με δικούς της τρόπους και πόρους, να διαχειριστεί την κρίση. Το δεύτερο υποδήλωνε ότι η διαχείριση της κρίσης είναι εθνική και όχι ευρωπαϊκή υπόθεση. Ήταν η περίοδος που ονομάστηκε ως περίοδος του «bail in», ότι δηλαδή πρακτικά τα προβλήματα του δημόσιου χρέους, των τραπεζών και της ύφεσης είναι αρμοδιότητα κάθε μεμονωμένης χώρας να τα λύσει. Όταν εμφανίστηκε το πρόβλημα της αναχρηματοδότησης του δημόσιου χρέους της Ελλάδας, επί Γ. Παπανδρέου, οι πρώτες επαφές με

Ο Γιώργος Σταθάκης διδάσκει οικονομική επιστήμη στο Πανεπιστήμιο Κρήτης και είναι βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ.

τη Μέρκελ οδήγησαν σε διαβεβαιώσεις ότι «μόνη της η Ελλάδα θα αντιμετώπιζε το πρόβλημα».

Το γεγονός ότι κάθε χώρα θα αντιμετώπιζε μόνη της τα προβλήματα οδήγησε στη χαλάρωση σε δύο από τους βασικούς πυλώνες της ΕΕ: του συμφώνου σταθερότητας, που έθετε όρια στο έλλειμμα του προϋπολογισμού, και του πυλώνα της ανταγωνιστικότητας, που απέτρεπε τις κρατικές ενισχύσεις των επιχειρήσεων. Ο πρώτος, εκ των πραγμάτων, δεν είχε εφαρμοστεί ποτέ, παρά μόνο περιστασιακά ως μηχανισμός πίεσης. Ο δεύτερος, μέσα στην κρίση χαλάρωσε, καθώς οι εθνικές κυβερνήσεις της Γερμανίας, της Γαλλίας και των άλλων χωρών, άρχισαν να επιδοτούν τις αυτοκινητοβιομηχανίες και άλλους κλάδους που αντιμετώπιζαν ραγδαία μείωση της ζήτησης, προκειμένου να μην προβούν σε απολύσεις και κλείσιμο εργοστασίων. Η ύφεση το 2009 ήταν με -5% του ΑΕΠ στη Γερμανία, και με ανάλογα ή μικρότερα ποσοστά σε πολλές χώρες.

Η πολιτική αυτή έφθασε γρήγορα στα όριά της, μόλις η Ελλάδα αποκόπηκε από τις αγορές. Λίγο αργότερα, ακολούθησε η Ιρλανδία που είχε τεράστιο πρόβλημα στο τραπεζικό της σύστημα, και στη συνέχεια η Πορτογαλία που είχε έναν συνδυασμό και των δύο προβλημάτων. Η *δεύτερη φάση* της πολιτικής διαχείρισης της κρίσης, η πολιτική του bail out, εγκαινιάστηκε με την Ελλάδα. Ιδρύθηκε ένας μηχανισμός, ο EFSF (European Financial Stability Facility) ως ενδιάμεσος μηχανισμός (buffer), ο οποίος θα διαμεσολαβούσε ανάμεσα στις αγορές και τις προβληματικές οικονομίες. Αυτός θα χρησιμοποιούσε τις εγγυήσεις –και όχι πραγματικές ροές χρημάτων–, των αξιόπιστων οικονομιών. Θα δανειζόταν χρήματα από τις αγορές, τα οποία στη συνέχεια θα δάνειζε, με υψηλότερο επιτόκιο, στις προβληματικές χώρες. Έτσι ορίστηκε το πλαφόν, αρχικά των 550 δις ευρώ, των 800 δις αργότερα, προκειμένου να καλυφθούν οι μελλοντικές ανάγκες και κάποιων μεγαλύτερων οικονομιών.

Το αντάλλαγμα για τη χρήση του μηχανισμού ήταν το μνημόνιο και η αποδοχή των προγραμμάτων σταθεροποίησης που θα όριζε η Τρόικα, η συνδυασμένη δηλαδή παρέμβαση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, της Κομισιόν και του ΔΝΤ. Ελλάδα, Ιρλανδία και Πορτογαλία εντάχθηκαν σύντομα στο καθεστώς αυτό.

Ο δεύτερος παράλληλος μηχανισμός ήταν η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Αυτή δάνειζε στις τράπεζες, στις διάφορες χώρες, με χαμηλό επιτόκιο, ενώ για τις τράπεζες των προβληματικών οικονομιών δημιούργησε ένα ειδικό πρόγραμμα ELA (Emergency Liquidity Assistance), το οποίο πρόσφερε αυξημένη ρευστότητα, αλλά με υψηλότερο επιτόκιο. Η παροχή ρευστότητας είχε ευνοήσει αρχικά τις μικρές χώρες που μπήκαν εντέλει στο μνημόνιο, αλλά στη συνέχεια έδωσε προτεραιότητα στην Ιταλία. Η Ιταλία ήταν αντιμετώπιση με την κορύφωση των ληξιπρόθεσμων ομολόγων της το 2012-2015. Με την εκλογή του Ντράγκι στην

ηγεσία της Κεντρικής Τράπεζας, δόθηκε ιδιαίτερη ρευστότητα στο ιταλικό τραπεζικό σύστημα, κάτι που είχε άμεση επίπτωση στην αποκλιμάκωση των επιτοκίων δανεισμού των ιταλικών ομολόγων.

Το ελληνικό μνημόνιο

Το ελληνικό μνημόνιο σχεδιάστηκε προκειμένου να επιλύσει παράλληλα τρία προβλήματα. Πρώτον, τη δημοσιονομική βιωσιμότητα, που αφορά στο δημόσιο χρέος. Δεύτερον, την ανταγωνιστικότητα, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα του ισοζυγίου πληρωμών. Τρίτον, τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα, δηλαδή τη διασφάλιση της ομαλής λειτουργίας του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

Ας ξεκινήσουμε από τη δεύτερη επιδίωξη. Εδώ, η στρατηγική είναι αυτή της «εσωτερικής υποτίμησης», της μείωσης δηλαδή των μισθών και των τιμών (αγαθών, ακινήτων και επιχειρήσεων), μέχρις ότου η οικονομία αποκτήσει ξανά «διεθνή ανταγωνιστικότητα». Πρόκειται για τη σταδιακή εσωτερική υποτίμηση κατά 40%, η οποία επιτεύχθηκε από τις περικοπές που διαδοχικά έφεραν τα μνημόνια 1, 2 και 3. Μαζί με κάποιες διαρθρωτικές αλλαγές για την τόνωση του ανταγωνισμού, το ΔΝΤ προσδοκούσε θεωρητικά ότι η πολυπόθητη πτώση των τιμών θα άρχιζε στα τέλη του 2012 και αυτό θα ωθούσε την οικονομία σε ανάπτυξη, ήδη από το 2013.

Το πρόβλημα της πολιτικής της εσωτερικής υποτίμησης είναι απλό. Οι τιμές δεν μειώνονται τόσο γρήγορα όσο οι μισθοί. Η μείωση των μισθών μετατρέπεται αυτόματα σε μείωση της ζήτησης. Οι επιχειρήσεις αντιδρούν με μείωση της απασχόλησης και νέες περικοπές στους μισθούς, όχι με μείωση των τιμών. Ο κύκλος συρρίκνωσης ξεφεύγει των αρχικών προβλέψεων και το πρόγραμμα πέφτει έξω. Αυτό έγινε φανερό με την πλήρη αποτυχία του μνημονίου 1, καθώς, αντί για επιστροφή στην ανάπτυξη το 2012, η οικονομία βρέθηκε με -14,8% του ΑΕΠ και η ανεργία στο 21%.

Στο θέμα, τώρα, της βιωσιμότητας του ελληνικού χρέους. Ας θυμηθούμε ότι το χρέος, παρά το PSI (Private Sector Involvement), έμεινε σταθερό στα 330 δις (διεγράφησαν 100 δις και προστέθηκαν νέα δάνεια 100 δις). Τόσο θα είναι και το 2020, καθώς μέχρι τότε το δανειακό κεφάλαιο μένει άθικτο. Η αποπληρωμή του μεταφέρεται, στο σύνολό του, για την περίοδο μετά. Ενδιάμεσα, η Ελλάδα αναμενόταν να πληρώσει σε τόκους 110 δις. Κατά το ΔΝΤ, αυτοί θα πληρώνονταν από το πλεόνασμα του προϋπολογισμού κάθε έτος (περίπου 7 δις) και από τις ιδιωτικοποιήσεις των 50 δις.

Για να προκύψει το πλεόνασμα των 7 δις θα έπρεπε ο προϋπολογισμός να μειώσει τις δαπάνες, από το 43% του ΑΕΠ (που ήταν ο μέσος όρος την περίοδο 1995-2009), σε μόλις 35%, και τα έσοδα να παραμείνουν στο 39% του

ΑΕΠ. Με άλλα λόγια, η Ελλάδα καλείτο να περικόψει ακόμη 11 δις στις δαπάνες. Ταυτόχρονα, με κάποιο μαγικό τρόπο, τα έσοδα θεωρήθηκε ότι μπορούν να μείνουν ανέπαφα, παρά την ύφεση, ενώ είναι υπαρκτός ο κίνδυνος της κατάρρευσής τους.

Έτσι, με το μνημόνιο, η ελληνική οικονομία προβλεπόταν να έχει τρεις παγκόσμιες πρωτοτυπίες. Να είναι η πρώτη χώρα στον κόσμο που θα είχε πλεόνασμα του προϋπολογισμού, της τάξης του 5% του ΑΕΠ. Αυτή η προσαρμογή αναμενόταν να επιτευχθεί εν μέσω της μεγαλύτερης ύφεσης που έχει καταγραφεί μεταπολεμικά, σε οποιαδήποτε δυτική οικονομία. Καθώς το «μεγάλο κράτος» είναι ο βασικότερος δείκτης ανάπτυξης μιας οικονομίας (Δ. Ευρώπη, Ιαπωνία και ΗΠΑ είναι στο 45%, η Λατινική Αμερική στο 30%, η Αφρική στο 15%), το εγχείρημα μεταστροφής μιας οικονομίας από τα ευρωπαϊκά στα λατινοαμερικανικά επίπεδα, αποτέλεσε πρωτόγνωρο εγχείρημα «ιστορικής γενετικής».

Οι ιδιωτικοποιήσεις, πάλι, τοποθετήθηκαν αυθαίρετα στο 20% του ΑΕΠ. Η έκθεση του ΔΝΤ επικαλέστηκε στο σημείο αυτό την εμπειρία από αντίστοιχα προγράμματα σε χώρες της Λατινικής Αμερικής, της Ανατολικής Ευρώπης και της Αφρικής, στη δεκαετία του 1990. Μόνο που, ήδη, οι κυβερνήσεις Μητσοτάκη και Σημίτη είχαν προβεί σε μαζικές ιδιωτικοποιήσεις στη βιομηχανία (το σύνολο των προβληματικών), στον τραπεζικό τομέα και τις τηλεπικοινωνίες και φυσικά στις υποδομές, καθώς όλα τα νέα μεγάλα έργα (δρόμοι, αεροδρόμια, γέφυρες) είναι ιδιωτικά. Για την ακρίβεια, η Ελλάδα διέθετε τη μικρότερη άμεση κρατική ιδιοκτησία στο σύνολο της Ευρώπης.

Το «πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων» σε μια «ιδιωτικοποιημένη οικονομία» είναι τραγελαφικό εγχείρημα. Στην πορεία, αυτό έγινε φανερό. Το ΔΝΤ εντόπισε 11 δημόσιες επιχειρήσεις (τη ΔΕΗ, τον ΟΣΕ, κλπ.), οι οποίες αναμενόταν να δώσουν 3,4 δις. Ο ΟΠΑΠ και οι άδειες τυχερών παιγνίων αποτιμήθηκαν σε 2,1 δις, οι συμμετοχές σε μεικτές επιχειρήσεις (Ελληνικά Πετρέλαια, κλπ.) σε 2,3 δις, και 49 κτίρια του δημοσίου σε 1 δις. Όλα αυτά μαζί κάνουν 9 δις, και επιβεβαιώνουν ότι η Ελλάδα έχει τη μικρότερη κρατική ιδιοκτησία στην Ευρώπη.

Από τα 9 μέχρι τα 50 δις υπάρχει μια μικρή απόσταση. Οπότε άρχισε η «μαύρη μαγεία». Οι υποδομές διογκώθηκαν και εκτιμήθηκε ότι θα δώσουν 6,4 δις (επαρχιακά αεροδρόμια, δρόμοι ή λιμάνια). Οι χρηματοπιστωτικοί τίτλοι του δημοσίου αναμενόταν να δώσουν άλλα 16 δις. Προφανώς, εννοώντας ομόλογα και μετοχές τρίτων. Μόνο που αυτοί, απλά, ή δεν υπήρχαν ή είχαν απαξιωθεί ή είχαν «κουρευτεί». Και επειδή ο στόχος ήταν πολύ μακριά, εμφανίστηκε η δημόσια γη, τα 70.000 οικόπεδα, αξίας 16 δις. Η ιδέα ήταν προβληματική, καθώς για πολλούς λόγους το δημόσιο δεν μπορούσε να εκποιήσει τα χιλιάδες μικρο-οικόπεδα που περιήλθαν στην κατοχή του από απαλλοτριώ-

σεις, δωρεές, κληρονομικές διαμάχες, αμέλεια των ιδιοκτητών τους, κ.ο.κ.

Εν κατακλείδι, το πρόγραμμα ιδιωτικοποιήσεων και το πρόγραμμα πλεονασματικού προϋπολογισμού, ήταν αδύνατο να εξυπηρετήσουν το δημόσιο χρέος. Τα νούμερα ήταν φανταστικά. Το ίδιο και η επάνοδος της ελληνικής οικονομίας σε τροχιά ανάπτυξης το 2013 και με ρυθμούς 3,5-4% τον χρόνο μέχρι το 2020. Το δημόσιο χρέος, το 2020, θα πλησίαζε εκ των πραγμάτων το 200% του ΑΕΠ, ενώ θα είχε προηγηθεί νέα αναχρηματοδότηση και αναδιάρθρωσή του.

Ο τελευταίος στόχος του προγράμματος ήταν η χρηματοπιστωτική σταθερότητα, η διάσωση δηλαδή του τραπεζικού συστήματος. Εδώ, τα πράγματα ήταν απογοητευτικά. Οι καταθέσεις είχαν μειωθεί κατά 20% στη διετία του μνημονίου (από τα αρχικά 200 δις), σχεδόν το 20% των δανείων ήταν ανενεργό, μόλις στο 8% είχε συμφωνηθεί κάποια ρύθμιση και οι απώλειες από το PSI εκτιμώνταν σε 23 δις. Οι τράπεζες δεν είχαν, φυσικά, δυνατότητα δανεισμού και οι πιστώσεις προέρχονταν από την ΕΚΤ και πρόσφατα από την Τράπεζα της Ελλάδος. Οι τράπεζες συνολικά χρειάζονταν 130 δις. Είχαν πάρει αρχικά 26, είχαν δανειστεί ήδη άλλα 60, και αναμενόταν με το πρόγραμμα ανακεφαλαιοποίησης να λάβουν άλλα 50.

Αυτή η τεράστια ροή πόρων έθεσε τρία κρίσιμα ζητήματα. Πρώτον, την κεφαλαιακή επάρκεια. Εδώ, η ίδια συμμετοχή των τραπεζών προφανώς δεν έφθανε και εάν ο δημόσιος δανεισμός γινόταν με αντάλλαγμα μετοχές, τότε οι τράπεζες ντε φάκτο περνούν στο έλεγχο του Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, που ιδρύθηκε για να διαχειριστεί την ανακεφαλαιοποίηση. Δεύτερον, έθεσε το ζήτημα της αποφυγής νέων σημείων κρίσης που μπορεί να προέκυπταν από επισφαλή δάνεια και διαρροή καταθέσεων. Η μελέτη της Black Rock, από τις αρχές του 2012, είχε προσδιορίσει τα επισφαλή επιχειρηματικά και καταναλωτικά δάνεια στο 30-40%. Η αναδιάρθρωση των δανείων ήταν επιβεβλημένη, αλλά θα απαιτούσε νέους πόρους. Τρίτον, η αναδιάρθρωση των τραπεζών επέβαλε ριζικές αναδιατάξεις στον αριθμό, το μέγεθος, τη διεθνή παρουσία, και την ιδιοκτησία των ελληνικών τραπεζών.

Τελικά, με το μνημόνιο 1 και 2 είχε ολοκληρωθεί μία ατελέσφορη διαδικασία. Ας ανακεφαλαιώσουμε: Ένα δημόσιο χρέος που δεν γινόταν βιώσιμο σε καμία περίπτωση. Μία δημοσιονομική προσαρμογή που είχε επιτύχει κάποιους δημοσιονομικούς στόχους, αλλά είχε αποτύχει λόγω της ραγδαίας ύφεσης να σταθεροποιήσει τα έσοδα, ενώ η μείωση των δαπανών υστερούσε των εξωπραγματικών αρχικών στόχων. Ένα δαπανηρό και μη βιώσιμο σχέδιο διάσωσης των τραπεζών. Τέλος, η αποτυχημένη πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης για την αντιμετώπιση της ανταγωνιστικότητας και του ισοζυγίου πληρωμών, που πίεζε την

πραγματική οικονομία, με τη συρρικνούμενη ζήτηση και την έλλειψη ρευστότητας.

Το μνημόνιο 3

Το μνημόνιο 3 αποτελεί την τελευταία φάση του ελληνικού προγράμματος, που η ολοκλήρωσή του ήταν να γίνει το 2014, αν και παρατάθηκε μέχρι το 2016. Περιέλαβε μία σειρά από μέτρα: ιδιωτικοποιήσεις στον μέγιστο δυνατό βαθμό, 11,5 δις νέων περικοπών, μηδενισμό του πρωτογενούς ελλείμματος εντός του 2012 και δημιουργία πλεονάσματος το 2013-2015. Με την εφαρμογή των ιδιωτικοποιήσεων εξπρές και τα 11,5 δις τελειώνει πρακτικά το μνημόνιο. Τα όποια μέτρα στο μέλλον θα εκπορεύονται από τις νέες αποκλίσεις στα δημόσια έσοδα και τις δαπάνες.

Το γεγονός ότι η δημοσιονομική προσαρμογή ορίστηκε με απόλυτα νούμερα (11,5 δις) και όχι με την προσαρμογή των δαπανών ή των εσόδων ως ποσοστό του ΑΕΠ, είναι άκρως προβληματικό. Μάλιστα, η χρονική κατανομή τους είναι κατά 70% στο πρώτο έτος, στο πρώτο στάδιο του προγράμματος. Η αποσύνδεση των περικοπών από την ύφεση καθιστά το πρόγραμμα εν μέρει πλασματικό. Έτσι, το «απόλυτο» μέγεθος των 11,5 δις είναι στην πράξη μάλλον «εικονικό». Οι πραγματικές περικοπές θα είναι περίπου 6 με 6,5 δις και οι υπόλοιπες θα είναι «πλασματικές».

Η νέα κυβέρνηση ήλπιζε ότι αυτές οι περικοπές θα μπορούσαν να εξισορροπηθούν το 2012 από μία επιπρόσθετη ρευστότητα προς την οικονομία, περίπου ίδιου μεγέθους. Τα ΕΣΠΑ αναμενόταν να δώσουν 1,5 με 2 δις, το ταμείο για τις μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις 1,5 δις, και διάφορα άλλα προγράμματα άλλο 1,5 δις. Συνεπώς, με το ισοζύγιο μέτρων και ρευστότητας σχετικά σταθερό, τεκμαίρεται ότι στη διάρκεια του 2012 και του 2013 δεν θα επιβαρυνόταν επιπρόσθετα η ύφεση. Οι «αυτόματοι πολλαπλασιαστές», φυσικά, θα συνέχιζαν να συρρικνώνουν την οικονομία, αλλά τα νέα μέτρα θα μπορούσαν να ουδετεροποιηθούν.

Η έκθεση του ΔΝΤ για την Ελλάδα, ήδη από την άνοιξη του 2012, προετοίμαζε τους αποδέκτες του για την πιθανή αποτυχία του ελληνικού προγράμματος. Οι συμπερασματικές διατυπώσεις ήταν αποκαλυπτικές. «Το ελληνικό πρόγραμμα υπόκειται σε υψηλούς κινδύνους». «Με το χρέος να παραμένει υψηλό για πολύ καιρό, η Ελλάδα θα παραμένει “επιρρεπής σε ατυχήματα”». «Οι διαδοχικές επισκοπήσεις της κατάστασης της οικονομίας στο μέλλον [...] μπορεί να οδηγήσουν σε νέα επιπρόσθετη βοήθεια από τους Ευρωπαίους εταίρους, με όρους ακόμα πιο ευνοϊκούς από αυτούς που προβλέπονται τώρα και/ή με μία ακόμα αναδιάρθρωση του χρέους».²

Οι κίνδυνοι εκπορεύονταν από μία πιθανά βαθύτερη και μεγαλύτερης διάρκειας ύφεση, από την αστάθεια του

τραπεζικού κλάδου, από τις δυσκολίες εφαρμογής των νέων περικοπών σε μισθούς και δαπάνες, από την πολιτική αστάθεια και πληθώρα άλλων παραγόντων. Μάλιστα, το ΔΝΤ επισήμανε ότι το ίδιο ήταν υπέρ μιας πιο «σταδιακής εφαρμογής του προγράμματος», αλλά αυτό εμποδίστηκε από την επιμονή των ευρωπαϊών εταίρων. Το ΔΝΤ κοινώς επιδιώκει να προστατευτεί από την πιθανή αποτυχία του προγράμματος.

Ένα χρόνο μετά, η πραγματικότητα του ελληνικού προγράμματος υποδηλώνει ότι έχει φθάσει στα όρια του, με λίγες δυνατότητες επιλογών. Το δημόσιο χρέος της χώρας είναι τα 110 δις (το δάνειο του EFSF του 2010), τα 130 δις (του 2012), τα 60 δις ομολόγων της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και τα 70 δις που απέμειναν στους ιδιώτες μετά το κούρεμα (του PSI). Σύνολο 370, μείον 20 που πληρώθηκαν το 2012, άρα 350. Το ΑΕΠ της χώρας έχει μειωθεί από τα 245 δις του 2009 στα 190 δις. Το χρέος παραμένει στο 170% του ΑΕΠ και η εξυπηρέτησή του απαιτεί 20 δις το χρόνο, για τα επόμενα 20 χρόνια.

Ενώ το 2011 το πρωτογενές έλλειμμα παρέμενε στα 8-10 δις, οι εξελίξεις το 2012 επέδειξαν μία κάμψη των εσόδων κατά 20% και οι δαπάνες μειώθηκαν κατά 15%, έτσι ώστε το πρωτογενές έλλειμμα αυξήθηκε (στα 11 δις), αντί να μειωθεί, το οποίο καλείται να διορθώσει, έστω πλασματικά, το τρέχον πρόγραμμα, μέχρι τέλους του 2014. Είναι διάχυτη η πεποίθηση ότι ενυπάρχει μία νέα κρίση του ελληνικού προβλήματος.

Τα 130 δις του περυσινού δανείου τείνουν να απορροφηθούν. Δαπανήθηκαν 30 δις για το PSI, και άλλα 30 για την αναχρηματοδότηση των ελληνικών τραπεζών και των ασφαλιστικών ταμείων. Δαπανήθηκαν 20 δις για τοκοχρεολύσια και άλλα 10 για την τρύπα του προϋπολογισμού. Σύνολο 90, και τα επόμενα 40, μόλις και μετά βίας φτάνουν για να καλυφθεί το πραγματικό έλλειμμα και οι υποχρεώσεις που έχουν εναπομείνει μέχρι τέλους του 2014. Τίθεται ξανά το ζήτημα ενός νέου «κουρέματος», όπως έχει σιωπηλά ζητήσει το ΔΝΤ, και ενός νέου μνημονίου που θα αναζητήσει, το 2014 και το 2015, μία πιο βιώσιμη δημοσιονομική προσαρμογή.

Η κυβέρνηση επένδυσε πολιτικά σε μία κατάσταση «τεχνητής ευφορίας». Η Ελλάδα σώθηκε. Απέφυγε τον κίνδυνο εξόδου από το ευρώ. Πήρε το σύνολο των προβλεπόμενων δόσεων για το 2012 και το 2013. Το χρέος κουρεύτηκε κατά 40 δις. Το πρόγραμμα ανακεφαλαιοποίησης των τραπεζών προχωράει. Ξεπάγωσαν κάποια από τα χρήματα του ΕΣΠΑ. Το χρηματιστήριο ανέβηκε. Θα είναι μια καλή τουριστική χρονιά. Οι καλές ειδήσεις φαίνεται να ακολουθούν η μία την άλλη. Οι διαβεβαιώσεις των ξένων είναι πλέον υπερενθουσιώδεις. Αίφνης, η Ελλάδα έγινε το υπόδειγμα χώρας για τους ευρωπαίους αξιωματούχους που βλέπουν πλέον σοβαρότητα, επιμονή, και πειθαρχία από την ελληνική κυβέρνηση στην τήρηση των συμφωνη-

θέντων. Η αξιοπιστία της χώρας αποκαταστάθηκε. Και αφού η οικονομία είναι ψυχολογία, τι καλύτερο θα μπορούσε να είχε συμβεί;

Αυτά τα ευχάριστα νέα παρακάμπτουν τα δυσάρεστα. Τα τέσσερα μεγάλα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας που εκπορεύονται από το μνημόνιο παραμένουν απόλυτα ενεργά. Το δημόσιο χρέος είναι μη βιώσιμο. Η δημοσιονομική σταθεροποίηση παραμένει εύθραυστη λόγω της τεράστιας ύφεσης. Το τραπεζικό σύστημα δεν σταθεροποιείται οριστικά. Και η κατάρρευση της οικονομίας δεν διαφαίνεται πότε και πώς θα σταματήσει.

Αν η δημοσιονομική στρατηγική δοκιμάζεται, είναι η αναπτυξιακή θεματική που δοκιμάζεται επίσης. Το μνημόνιο θεώρησε λανθασμένα, ότι η οικονομία θα ανέκαμπε με την προσέλκυση ή την τόνωση των ιδιωτικών επενδύσεων λόγω του νέου χαμηλού εργατικού κόστους και λόγω των ιδιωτικοποιήσεων. Μόνο που οι ιδιωτικοποιήσεις, θα φέρουν στην καλύτερη περίπτωση 7-8 δις την επόμενη 5ετία, άρα λιγότερο από 2 δις ετησίως, ενώ η ιδέα ότι η χώρα μπορεί να γίνει «παραγωγός χαμηλού κόστους», ανταγωνιστική των γειτονικών χωρών (Βουλγαρία, Τουρκία, κλπ.) είναι απλά λανθασμένη στρατηγική επιλογή.

Η ιδέα της νέας αρχής θα επανέλθει στα ευρωπαϊκά χέρια. Μία νέα δανειοδότηση; Ένα νέο μνημόνιο; Ένα μεγάλο και αποφασιστικό κούρεμα; Ένα σημαντικό νέο βοήθημα για αναπτυξιακούς καθαρά σκοπούς; Μία ακόμα βίαιη προσαρμογή των μισθών; Ένα νέο σκληρό δημοσιονομικό πακέτο; Ποιος ξέρει; Σε κάθε περίπτωση η τεχνητή ευφορία θα έχει παρέλθει.

Μερικές σκέψεις για τη διέξοδο

Σε κάθε περίπτωση, η μεταστροφή της οικονομίας απαιτεί σήμερα τεράστιους επενδυτικούς πόρους, της τάξης των 40-50 δις, ίσως και παραπάνω, στα επόμενα τρία ή τέσσερα χρόνια. Συνεπώς, η έξοδος από το μνημόνιο πρέπει να συνοδεύεται με κρίσιμες επιλογές. Πρώτον, αναφορικά με τη σταθεροποίηση της οικονομίας με επιλογές οικονομικής πολιτικής στον αντίποδα του μνημονίου. Δεύτερον, με την αναζήτηση εναλλακτικών προτάσεων για τις αναπτυξιακές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας. Και τα δύο παραπάνω για να συζητηθούν, πρέπει να είναι αποσαφηνισμένο προφανώς το ευρύτερο οικονομικό και γεωπολιτικό πλαίσιο της χώρας. Συνεπώς, εδώ, η υπόθεση εργασίας είναι ότι η ελληνική οικονομία είναι και παραμένει εντός του ευρώ, και ότι η πολιτική στην ΕΕ θα προχωρήσει σε στοιχειώδεις, εν πολλοίς αναπόφευκτες, προσαρμογές, λόγω των αδιεξόδων της σημερινής της πολιτικής, αλλά χωρίς ριζικές αναδιατάξεις. Αυτές θα ήταν βεβαίως επιθυμητές, και αποτελούν κοινό τόπο των ιδεών των ευρωπαϊκών συνδικάτων –και πρόσφατα των γερμανικών, των αριστερών κομμάτων και ορισμένων σοσιαλδημοκρατικών–,

αλλά λόγω της ευρύτερης πολιτικής συγκυρίας, δεν είναι αναμενόμενες.

Για τη σταθεροποίηση της οικονομίας, οι βασικές συντεταγμένες είναι οι ακόλουθες:

Α. Προϋπολογισμός. Σταθεροποιείται στο 41-43% του ΑΕΠ, με αναστολή των περαιτέρω περικοπών στις συνολικές δημόσιες δαπάνες, και με σταδιακή αύξηση των φορολογικών εσόδων, από το 38,5% που είναι σήμερα, προκειμένου να ισοσκελιστεί ο προϋπολογισμός σε αυτά τα επίπεδα. Η σταθεροποίηση των συνολικών δαπανών μπορεί να συνδυαστεί με την αναδιάταξή τους, υπό το πρίσμα μιας καλύτερης αξιοποίησης των πόρων, μείωσης της σπατάλης και της διαφθοράς και της αναπτυξιακής μεταστροφής πολλών κατηγοριών δαπανών. Το ίδιο ισχύει και στα φορολογικά έσοδα. Αυτά μπορούν να αυξηθούν σημαντικά από τα ευκατάστατα στρώματα, με την αντιμετώπιση της φοροασυλίας, της φοροδιαφυγής και της φοροκλοπής, και ταυτόχρονα μπορούν να απαλύνουν τα υπερφορολογημένα φτωχότερα στρώματα. Η αναδιανομή των φορολογικών βαρών και η αναδιάταξη των δαπανών θα έχει άμεσο όφελος για την τόνωση της ζήτησης και την οικονομική ανάκαμψη.

Β. Άμεση σταθεροποίηση των μισθών. Η άμεση σταθεροποίηση των μισθών σε δημόσιο και ιδιωτικό τομέα και η επαναφορά των συλλογικών διαπραγματεύσεων είναι επιβεβλημένη, προκειμένου να αποτραπεί η περαιτέρω συρρίκνωση της οικονομίας, να σταθεροποιηθεί η ζήτηση και να αποθαρρυνθεί ο νέος κύκλος απολύσεων που ενθαρρύνεται από την καταρρέουσα ιδιωτική ζήτηση.

Γ. Διαχείριση του δημόσιου χρέους. Εδώ, η σκέψη είναι σαφής. Το χρέος απαιτεί βιώσιμο σχέδιο διαχείρισης, μία αναθεωρημένη τελικά δανειακή σύμβαση, η οποία θα προβλέπει και νέο κούρεμα, -που έτσι και αλλιώς θα γίνει, αλλά κυρίως θα συναρτά την εξυπηρέτηση και αποπληρωμή του χρέους από τους δείκτες ανάκαμψης τόσο της πραγματικής οικονομίας όσο και της απασχόλησης. Συνεπώς, θα είναι η συνδυασμένη επίδραση της απομείωσης του χρέους, της οικονομικής μεγέθυνσης και του ήπιου πληθωρισμού που θα οδηγήσει, όπως προβλέπει το σύνολο της οικονομικής θεωρίας στην εξυπηρέτησή του και όχι η παραδαλή ιδέα του δημοσιονομικού πλεονάσματος και της εσωτερικής υποτίμησης που το καθιστά εξόφθαλμα μη βιώσιμο.

Όσον αφορά την ανάπτυξη, υπάρχουν τέσσερις θεματικές:

Ι. Κάθε επιχειρηματική δραστηριότητα –ιδιωτική, κρατική ή συνεταιριστική–, που λειτουργεί επιτυχώς σήμερα, παρά την αρνητική συγκυρία, πρέπει να στηριχθεί. Το κράτος έχει πρακτικά εγκαταλείψει όλα τα συνήθη αναπτυξιακά εργαλεία που στηρίζουν τις εξαγωγικές επιχειρήσεις, την εγχώρια παραγωγή, την καινοτόμα επιχειρηματικότητα. Ταυτόχρονα, διατηρεί στο ακέραιο το περίπλοκο και κα-

τακερματισμένο θεσμικό πλαίσιο, μαζί και το φορολογικό, που συντηρεί την πολιτική διαμεσολάβηση ως μόνιμη συνθήκη κάθε επιχειρηματικής δραστηριότητας. Τα πετυχημένα οικονομικά δίκτυα πρέπει, συνεπώς, να ενισχυθούν με την άρση των θεσμικών εμποδίων και τη θετική αρωγή που θα τα ενισχύσει. Η πολιτική διαμεσολάβηση πρέπει να εξοβελιστεί με μόνιμο και διαρκή τρόπο.

2. Οι νέες αναπτυξιακές δυνατότητες, φυσικά, θα προκύψουν από συντεταγμένες παρεμβάσεις στους παραγωγικούς τομείς, στη γεωργία και τη μεταποίηση, όπου υπάρχουν τεράστιες δυνατότητες παραγωγικής αναβάθμισής τους. Εδώ, προέχει η στροφή σε νέα ποιοτικά προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας και η ανάπτυξη μικρών και ευέλικτων έργων υποδομών που αρμόζουν στην ανανέωση του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας. Από εκεί και πέρα, είναι μιας μακράς πνοής επιλογή για τον τρόπο ανάπτυξης των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, του τουρισμού, του τομέα ανακύκλωσης και κυρίως των καινοτομικών δραστηριοτήτων. Σε όλους αυτούς του τομείς υπάρχουν ήδη εξαιρετικές πρωτοβουλίες, τεράστιο ανθρώπινο κεφάλαιο και επιτυχημένα εγχειρήματα. Χρειάζεται, όμως, ριζική αλλαγή της κρατικής πολιτικής. Από τη μόνιμη ενασχόλησή της με τα τσιμεντοβόρα έργα, πρέπει να στραφεί στη συστηματική ενασχόλησή της με τις πραγματικές δυνατότητες παραγωγικής ανανέωσης της οικονομίας. Αυτό προϋποθέτει ιστορικές τομές αναφορικά με το χωροταξικό και περιβαλλοντικό πλαίσιο, την αποτύπωση και διαχείριση των υδάτινων πόρων, πληθώρα άλλων θεσμικών παρεμβάσεων που θα υποστασιοποιήσουν τις αναπτυξιακές επιλογές, με βάση υπαρκτά δεδομένα, στρατηγικές επιλογές και δυνατότητες τήρησης των δεσμεύσεων από την πλευρά της δημόσιας διοίκησης.

3. Κάθε κύκλος ανόδου της ελληνικής οικονομίας, ιστορικά, ταυτίζεται με ένα κύκλο μεγάλων επενδύσεων. Αυτό παραμένει ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα στη σημερινή συγκυρία. Στη δεκαετία του 1990, αυτό αναπληρώθηκε με τα μεγάλα έργα και την επέκταση των ελληνικών επιχειρήσεων στα Βαλκάνια και την Ανατολική Ευρώπη. Σήμερα, το πρόβλημα παραμένει αδιευκρίνιστο. Το κενό φαίνεται να κα-

λύπεται από την υπερεκτίμηση των προοπτικών του ορυκτού πλούτου, αναφορικά κυρίως με τους υδρογονάνθρακες, τη φευγαλέα προβολή φαραωνικών σχεδίων για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, για ζώνες ελεύθερου εμπορίου ή για μεγαλεπήβολα σχέδια οικιστικής και εμπορικής ανάπτυξης.

Η πραγματικότητα επιβάλλει, όμως, να αναζητήσουμε τελείως διαφορετικούς δρόμους. Τι μπορεί να περιλαμβάνει ένας νέος κύκλος μεγάλων έργων υποδομής; Αναμφίβολα, προέχει η αναβάθμιση των δικτύων ενέργειας, μεταφορών και επικοινωνιών και η διασύνδεσή τους με τα ευρωπαϊκά και τα περιφερειακά δίκτυα της περιοχής. Ίσως να πρέπει να σκεφθούμε τις διακρατικές συμφωνίες με νέο πνεύμα για την επίτευξη συνεργασιών μεγάλης κλίμακας. Ίσως, όμως, η προσοχή μας να πρέπει να στραφεί σε έργα και επενδύσεις ενδιάμεσης κλίμακας, ικανές να κινητοποιήσουν ένα νέο κύμα ιδιωτικών επενδύσεων και επιχειρηματικών πρωτοβουλιών που να είναι πιο συμβατές με το μορφωμένο ανθρώπινο κεφάλαιο που διαθέτει σε αφθονία η χώρα. Ίσως, τέλος, οι ίδιες οι αλλαγές στη δομή και τη διάρθρωση των κοινωνικών και οικονομικών υποδομών της χώρας να προσφέρουν τις δυνατότητες μιας νέας πιο αποκεντρωμένης και ισορροπημένης περιφερειακής ανασυγκρότησης της ελληνικής οικονομίας, ανοικτής και παρούσας στη διεθνοποιημένη οικονομία.

4. Στο επίκεντρο των αλλαγών βρίσκονται, εκ των πραγμάτων, οι μεγάλες μεταρρυθμίσεις της δημόσιας διοίκησης, οι αλλαγές στο τραπεζικό σύστημα με τη δημιουργία ενός αποτελεσματικού κρατικού πυλώνα, η σημαντική ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας ως τρίτου πεδίου συνεταιριστικής επιχειρηματικής δραστηριότητας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 Το κείμενο είναι νεότερη έκδοση ομιλίας στο Κέντρο Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Simon Fraser, το οποίο διοργάνωσε στρογγυλό τραπέζι, τον Νοέμβριο του 2012, με θέμα την οικονομική πολιτική του ΣΥΡΙΖΑ.

2 IMF, *Country Report* 12/57 (Μάρτιος 2012).